

ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН

ӘОЖ 376

Нагимжанова, К.М.,

*педагогика ғылымдарының докторы,
профессор*

Сартай, Н.Н.,

*«Педагогика және психология» мамандығы
2 курс, магистрант,
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ
Қостанай, Қазақстан*

ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ БАР ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін

Мақалада девиантты мінез-құлқы бар жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктері және девиантты мінез-құлқының пайда болу факторлары жайлы айтылып, девиантты мінез-құлқы бар жасөспірімдермен жұмыс жасау ерекшеліктері көрсетілген. Осындай жасөспірімдермен жұмыс жасау бойынша ұсынымдар берілген.

***Кілт сөздер:** девиантты мінез-құлқы, жетімдер, биологиялық факторлар, психологиялық факторлар, әлеуметтік-педагогикалық факторлар, әлеуметтік-экономикалық факторлар.*

1. Кіріспе

Қазіргі таңда девиантты жасөспірімдердің мінез құлқы, оны түзетудегі кездесетін қиындықтар, осындай балалармен жұмыс жасау ерекшеліктері назарға ие. Бұл тақырып девиантты жасөспірімдермен жұмыс жасау барысында педагог психологтардың эмоционалды күйіп кету жағдайларының жиі кездесуіне байланысты.

Девиантты мінез-құлқы – жалпыға ортақ ережелерден ауытқитын әлеуметтік іс-әрекет, осы ережелерді бұзатын адамдар мен әлеуметтік топтардың қылықтары; қабылданған құқықтық немесе моральдық нормаларды бұзған адамның мінез-құлқы.

Қоғам үшін әлеуметтік ауытқулар әртүрлі мағынаға ие. Позитивті мағынада жүйенің прогрессивті даму құралы, ескірген, консервативті немесе реакциялық мінез-құлқы стандарттарын жеңу құралы ретінде қызмет етеді. Олар әлеуметтік-шығармашылық сипатқа ие: ғылыми, техникалық, көркемдік; заманауи мәселелерді шешуге шығармашылық тұрғыдан қарауға мүмкіндік береді [1, 89 б.].

2. Материалдар мен әдістер

Негативті мағынада мұндай ауытқуларды әлеуметтік патология деп атауға болады: жасөспірімдер арасындағы қылмыс, масүнемділік, нашакорлық, жезөкшелік, суицид.

Экономикалық, әлеуметтік, діни, мәдени және т.б. ауытқулардың барлық көріністеріне тәуелділік бар.

Маскүнемдіктің, нашакорлықтың психикалық ауруларының өсуімен, халықтың генетикалық қорының нашарлауымен әр түрлі әлеуметтік ауытқулар арасында жасөспірімдер арасында қанғыбстық, қайыр сұрау және жезөкшелік түріндегі әлеуметтік паразитизм кең таралды. Құмарлықпен және қайыршылықпен айналысатын жасөспірімдер көбінесе делдал ретінде әрекет етеді, ұрлық жасайды, зорлық-зомбылыққа жүгінеді, әлсіз қарттарды ұрып-соғып, ұрланған заттарды сатуға көмектеседі.

Жасөспірімдердегі суицидтік мінез-құлық көбінесе өмірлік тәжірибенің жоқтығымен және өмірлік нұсқауларды анықтай алмауымен түсіндіріледі. Жасөспірімнің өзін-өзі өлтіруі – бұл басқа адамдарға әсер етудің тәсілі [2, 168 б.].

Девиацияның негізгі факторлары: 1. Биологиялық факторлар – баланың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайтын физиологиялық және анатомиялық жағымсыз ерекшеліктер. Оларға мыналар жатады:

- ұрпақтан-ұрпаққа берілетін немесе ананың жүкті болғанда дұрыс тамақтанбауы, арақ-шарап, нашакорлы заттарды пайдалануы, темекі тартуы, ананың физикалық, психикалық т.б. сырқаттары себеп болатын генетикалық факторлар: ақыл-ой дамуының бұзылуы, есту, көру кемшіліктері, жүйке жүйесінің зақымдауынан пайда болған денедегі кемшіліктер;

- психофизиологиялық факторлар: психофизиологиялық күш, дау-жанжал, келіспеушілік жағдайлар, адам организмдеріне кері әсер ететін, қоршаған ортаның химиялық құрамы, соматикалық, аллергиялық, токсикалық ауруларға душар ететін энергетикалық технологияның жаңа түрлері;

- физиологиялық факторлар: сөйлеу дефекттері, адам бойындағы соматикалық кемшіліктер

2. Психологиялық факторлар. Бұған баладағы психопатологиялар мен мінездегі кейбір қасиеттердің басым болуы т.б. жатады. Бұл ауытқушылықтар жүйелік-психикалық ауруларда, психопатияда, неврастенияда т.б. көрінеді. Акцентуациялық сипаттағы мінезді балалар өте ашушаң, дөрекі болады. Оларға міндетті түрде әлеуметтік-медициналық реабилитация, сонымен қоса, арнайы ұйымдастырылған тәрбиелік жұмыстар жүргізу керек. Егер, балаға ата-ананың жылуы, махаббаты, ықыласы жетіспесе, онда, ол ата-анасынан шеттеніп кетеді.

Шеттену – невротикалық реакциялар, қоршаған ортамен қатынастың бұзылуы, сезімдік (эмоционалдық) тепе-теңсіздік және суықтық, ашуланшақтық, психикалық аурулар және психологиялық патологиялар сияқты жағымсыз мінез-құлықтың пайда болуына жол ашады.

3. Әлеуметтік-педагогикалық факторлар. Олар мектептік, отбасылық, қоғамдық тәрбиедегі кемшіліктердің нәтижесінде, баланың оқудағы үлгермеушілігіне байланысты. Мұндай балалар көбінесе мектепке дайындығы жоқ, үйге берілген оқу тапсырмаларына және бағаларға парықсыз қарайтындар. Бұның бәрі баланың оқудағы бейімсіздігін көрсетеді

Балаға көрсетілген қатыгездік қатынасқа жататындар: қинаушылық, физикалық, эмоционалды, жыныстық зорлық-зомбылық. Қатыгездік үйде, далада, мектепте, балалар үйлерінде, ауруханада көрсетілуі мүмкін. Мұндай іс-әрекетке душар болған балалар қалыпты түрде даму көрмей, қоршаған ортаға бейімделе алмай қалады. Соның әсерінен, бала өзін жаман, керексізбін деп сезінеді.

4. Әлеуметтік-экономикалық факторлар. Әлеуметтің теңсіздігі, қоғамның кедей және бай болып бөлінуі, жұрттың кедейленуі, жұмыссыздық, инфляция, әлеуметтік кернеу, т.б. [3, 18 б.].

3. Нәтижелер мен талқылау

Отбасылық күйзеліс – бұл баланың жеке басының деформациясын тудыратын және девиантты мінез-құлыққа әкелетін Отбасының тәрбиелік функциясының бұзылуымен байланысты әртүрлі сипаттағы себептер жиынтығы.

Девиантты мінез-құлық жасөспірімдерімен жұмыс істеудің негізгі түрлері:

Бірінші түрі – қолайлы әлеуметтік ортаны ұйымдастыру. Ол ауытқулардың қалыпташуына қоршаған ортаның тигізетін әсері туралы идеяларға негізделген. Әлеуметтік факторларға әсер ете отырып, адамның жағымсыз мінез-құлқының алдын алуға болады. Жұмыс объектісі отбасы, әлеуметтік топ (мектеп, сынып) немесе белгілі бір тұлға болуы мүмкін. Осы модель аясында жасөспірімдердегі тәуелді мінез-құлықтың алдын-алу, ең алдымен, салауатты өмір салты мен сенімділікке деген көзқарасты қалыптастыру үшін әлеуметтік жарнаманы қамтиды. Бұқаралық ақпарат құралдарының саясаты ерекше маңызға ие.

Психопрофилактикалық жұмыстың екінші түрі – ақпараттандыру. Бұл дәрістер, әңгімелер, арнайы әдебиеттерді немесе фильмдерді тарату түріндегі психопрофилактикалық жұ-

мыстың ең танымал бағыты. Бұл тәсілдің мәні сындарлы шешім қабылдау қабілетін арттыру үшін тұлғаның танымдық процестеріне әсер ету әрекеті болып табылады. Көбінесе ақпарат қорқыту сипатына ие. Сонымен қатар, есірткіні қолданудың теріс салдары тізімделеді немесе девианттардың драмалық тағдырлары, олардың жеке тозуы сипатталады

Алдын алу жұмысының үшінші түрі – әлеуметтік маңызды дағдыларға белсенді әлеуметтік оқыту. Бұл модель негізінен топтық тренингтер түрінде жүзеге асырылады.

Қазіргі уақытта келесі формалар кең таралған:

Теріс әлеуметтік әсерге төзімділік (тұрақтылық) тренингі. Тренинг барысында девиантты мінез-құлыққа деген көзқарас өзгереді, жарнамалық стратегияларды тану дағдылары қалыптасады, құрдастарының қысымы жағдайында «жоқ» деп айту қабілеті дамиды, ата-аналар мен басқа ересектердің (мысалы, алкогольді ішетіндер) және т.б. ықтимал теріс әсері туралы ақпарат беріледі.

Ассертивті оқыту немесе аффективті оқыту девиантты мінез-құлық эмоционалды бұзылулармен тікелей байланысты деген пікірге негізделген. Бұл мәселенің алдын алу үшін жасөспірімдерге эмоцияларды тануға, оларды қолайлы түрде білдіруге және стрессті тиімді жеңуге үйретіледі.

Өмірлік дағдыларды қалыптастыру тренингі. Өмірлік дағдылар дегеніміз – адамның маңызды әлеуметтік дағдылары. Біріншіден, бұл қарым-қатынас жасау, достық қарым-қатынасты сақтау және тұлғааралық қатынастардағы қақтығыстарды сындарлы шешу мүмкіндігі. Бұл сонымен қатар жауапкершілікті қабылдау, мақсат қою, өз ұстанымы мен мүдделерін қорғау мүмкіндігі. Сонымен, өзін-өзі бақылау, сенімді мінез-құлық, өзін-өзі және қоршаған ортаны өзгерту дағдылары өте маңызды.

Бұл түрлер оңалтудың жалпы процесінде жүзеге асырылады, онда оңалту бағдарламасына сәйкес жасөспірімдер жеке және ұжымдық әңгімелерге қатысады, оның ішінде алкоголь, есірткінің адамға әсері; кәмелетке толмағандардың құқықтары; уақытты басқару; агрессивті емес қарым-қатынас формалары; өзін-өзі таныстыру; эмоцияларды басқару; қолдау топтары және т.б.

Төртінші түрі – девиантты мінез-құлыққа балама қызметті ұйымдастыру. Жұмыстың бұл түрі девиантты мінез-құлықтың ауыстыру әсері туралы идеялармен байланысты. Мысалы, тәуелділік жеке динамикада маңызды рөл атқаруы мүмкін өзін-өзі бағалауды арттыру немесе анықтамалық ортаға интеграциялау. Адамдар көңіл-күйді жақсартатын психоактивті заттарды орнына жақсы нәрсе алғанға дейін қолданады деп болжанады. Қызметтің балама түрлері: таным (саяхат), өзін-өзі сынау (тауға шығу, қауіпті спорт), маңызды қарым-қатынас, махаббат, шығармашылық, қызмет (оның ішінде кәсіби, діни және рухани, қайырымдылық).

Оңалту процесінде жасөспірімдер мекеме негізінде де, одан тыс жерлерде де ұйымдастырылған конкурстарға, концерттерге қатысуға ынталы. Еріктілермен және демалыс мекемелерімен ынтымақтастықтың арқасында жасөспірімдер мұражайларға тегін баруға, жорыққа баруға, ойын-сауық саябақтарында, скалодромда, мұз айдынында жаңа бір нәрсені көруге, зауыттардың жұмысын көруге және т.б. мүмкіндік алады.

Бесінші түрі – салауатты өмір салтын ұйымдастыру. Бұл денсаулық үшін жеке жауапкершілік, сыртқы әлеммен және оның денесімен үйлесімділік туралы идеялардан туындайды. Салауатты өмір салты дұрыс тамақтануды, тұрақты физикалық белсенділікті, еңбек пен демалыс режимін сақтауды, табиғатпен қарым-қатынасты, артық жағдайларды болдырмауды қамтиды. Бұл бағыттағы жұмысты негізінен бөлім тәрбиешілері жүзеге асырады.

Алтыншы түрі – жеке ресурстарды жандандыру. Жасөспірімдердің белсенді спорт түрлері, олардың шығармашылық көрінісі, қарым-қатынас топтарына қатысу және жеке өсу, арт-терапия – мұның бәрі жеке ресурстарды белсендіреді, өз кезегінде адамның белсенділігін, денсаулығын және теріс сыртқы әсерлерге төзімділігін қамтамасыз етеді.

Жетінші түрі – девиантты мінез-құлықтың теріс салдарын азайту. Жұмыстың бұл түрі девиантты мінез-құлық қалыптасқан жағдайларда қолданылады. Ол қайталанулардың немесе олардың теріс салдарының алдын алуға бағытталған [4, 126 б.].

Әдебиеттер тізімі

- 1 Дергунов А.В., Губин В.А. «Психолого-педагогическое сопровождение подростков с делинк-ветным поведением». – СПб.: ЗАО ПОНИ, 2008, 207 с.
- 2 Данилович Х.К. «Технологии профилактики девиантного поведения детей и подростков» / Киев., 2008, 59 с.
- 3 Смелзер Н. Социология: пер. с англ. / М.: Феникс, 1994, 688 с.
- 4 Фирсов М.В., Студенова Е.Г. «Теория социальной работы: Учебное пособие для студ. высш. учеб. Заведений» / М., 2001, 432 с.

НАГИМЖАНОВА К.М., САРТАЙ Н.Н.

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ПОДРОСТКАМИ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ

В статье рассказано о психологических особенностях подростков с девиантным поведением и факторах возникновения девиантного поведения, показаны особенности работы с подростками с девиантным поведением. Даны рекомендации по работе с такими подростками.

Ключевые слова: девиантное поведение, сироты, биологические факторы, психологические факторы, социально-педагогические факторы, социально-экономические факторы.

NAGIMZHANOVA K.M., SARTAY N.N.

FEATURES OF WORKING WITH ADOLESCENTS WITH DEVIANT BEHAVIOR

The article describes the psychological characteristics of adolescents with deviant behavior and the factors of occurrence of deviant behavior, shows the features of working with adolescents with deviant behavior. Recommendations for working with such teenagers are given.

Key words: deviant behavior, orphans, biological factors, psychological factors, socio-pedagogical factors, socio-economic factors.

ӘОЖ 372.882

Бекбосынова, А.Х.,

*тіл және әдебиет теориясы кафедрасының
қауымдастырылған профессоры,
филология ғылымдарының кандидаты,
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ,
Қостанай, Қазақстан*

Макатова, А.А.,

*қазақ тілі мен әдебиеті, 4 курс,
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ,
Қостанай, Қазақстан*

МЫСАЛ ЖАНРЫН МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Түйін

Мақалада мысал жанрын мектепте оқытудың ерекшелігі талданды. Яғни, оқушылардың сабақ барысында ақпаратпен жұмыс жасай алу және оны өмірде қолдану жолдары зерделенді. Мысал жанрының оқушыға тигізер маңызы – тұлға психологиясы, әлеумет-тану теориясы, когнитивті лингвистика, рухани-моральдық аспекті және таным теориялары бағыттар тұрғысынан қарастырылды. Талдау барысында жаңаша көзқарастар мен теорияларды жинақтаған еңбектер пайдаланылды. Мақалада оқушылардың мысал жанрын оқу барысында таным және ақыл-ой процесі дағдыларын дамыта отыра білім алуы, оны өңдеу, талдау жұмыстарын іске асыруы және түрлі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен әдіс-тәсілдерді ұтымды қолдану маңыздылығы баяндалды.

Кілт сөздер: мысал, тұлға психологиясы, танымдық теория, мораль, сюжет, тәрбие, білім беру, таным теориясы.